

YENİDEN TÜRKÇE ÇOCUK SÖZCÜĞÜNÜN KÖKENİ ÜZERİNE

Marek STACHOWSKI*

Çev. Faruk GÖKÇE**

Özet: Bu çalışma, Milan Adamović'in 2008 yılında Türkbilig dergisinin 15. sayısında (s. 8-12) yayımladığı yazıyı tartışmaktadır. Bu çalışmada Adamović'in teklif ettiği etimolojinin bir unsurunun en azından daha önceki teklifleri değiştirme açısından kullanılabilmesi sonucuna ulaşılmıştır. Bu unsurun, Stachowski'nin eski bir etimoloji denemesi ile olası bir birleşimi, oldukça tartışmalı bu ilginç Türkçe sözcüğün kökenini doğru bir şekilde tesis etmede işleri bir dereceye kadar kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Kökenbilgisi, Söz Varlığı, Ağzibilimi.

Once Again On The Etymology Of Turkish Çocuk 'Child'

Abstract: This paper offers a discussion of a paper published by M. Adamović in this journal in 2008 (issue 1, p. 3-7). The conclusion arrived at here is that at least one element of Adamović's etymology can be used for modifying some earlier suggestions. A possible combination of this element with an old etymology by Stachowski seems to somewhat expedite the establishing of the correct, albeit entangled, etymology of this extremely interesting Turkish word.

Keywords: Turkish, etymology, lexis, dialectology.

Yirmi yılı aşkın bir süre önce yayımladığımız bir çalışmada (Stachowski 1985), Türkçe *çocuk* sözcüğünün ne Türkçe *çoçka* "domuz yavrusu" sözcüğünün değişmiş bir biçimi olduğunu ne de Türkçe "çocuk" anlamının "domuz yavrusu" anlamından geliştiğini bilakis hem *çocuk* hem de *çoçka* sözcüklerinin Ana Türkçe * $\sqrt{\text{çöl}}$ "genç, küçük" biçimindeki bir kökün türevleri olduğunu ileri sürmüştük.

Türkçe *çocuk* sözcüğü üzerine en yeni çalışma Milan Adamović'e (2008) aittir. Sözcüğün kökeni üzerine ileri sürülen görüşleri tartışırken konu ile ilgili eski çalışmamızı anmayan buna karşılık sadece kendi köken denemesini teklif eden Adamović'in bu çalışması oldukça ilgi çekicidir; ayrıca bugüne kadar önerilen

---

* Ord. Prof. Dr., Krakov Yagellon Üniversitesi, Polonya.

** Yard. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi.

YENİDEN TÜRKÇE *çocuk* SÖZCÜĞÜNÜN KÖKENİ ÜZERİNE

köken açıklamalarından da oldukça farklıdır: STTü. *çocuk* < *çōcuk < *çō"*cuk* < *çawcık < *çağcık < *çağacık < AAğ. *çağa* "çocuk" (Ad. 6)¹

Adamović'in geleneksel *domuz yavrusu* > *çocuk* biçimindeki anlam türemesine itirazı - aslında bir başka köken denemesini doğrulamak için öne sürdüğü tek itirazdır- genel olarak bu tür bir anlam geçişinin (ya da böyle bir birleşmenin) özellikle Müslüman bir toplumun dilinde mümkün olup olmadığıyla ilgilidir. Adamović'in bu görüşü geniş bir alıntıyı hak etmektedir:

Domuza değer vermeyen ve İslamiyetin kabulünden sonra da vermemiş olan bir halkta bu biçimdeki semantik bir gelişim ["domuz yavrusu" → "çocuk" gelişimi - M. S.] için etnografik destek eksik kalmaktadır. Ayrıca domuz yetiştiren halklar bile "domuz yavrusu" kavramını olumlu anlamda kullanmayıp aksine bu sözcükle mecazen 'kirli veya düzenli olmayan bir çocuk'u kastettikleri hususu da göz önünde tutulmalıdır (Ad.: 10).

Söz konusu alıntıdaki itiraz, sorunun çözümünde gerçek bir engel olarak görünmemekte, daha kesin konuşacak olursak bu itiraz, hiçbir şekilde ciddi bir kanıt da teşkil etmemektedir. Öncelikle, Eski Türklerin Çin kültürüne son derece aşina oldukları (Çin mutfağını ve dolayısıyla domuzları da içeren bir aşinalıktan söz ediyoruz) gözönünde bulundurulursa alıntıdaki birinci cümlelerin ikna edici olmadığı görülecektir. İkincisi, anlam değişimi *domuz yavrusu* > *domuzcuk* > *çocuk* şeklinde dolaylı bir biçimde de oluşmuş olabilir. Aynı zamanda, İngiliz dilindeki *little piggy* "küçük domuzcuk" deyiminin çocuklar için de kullanıldığı düşünülürse bu anlamın her zaman kötü bir çağrışım uyandırmak zorunda olmadığı görülür ki bu da yukarıdaki alıntının ikinci cümlesinin inandırıcı olmaktan uzak olduğunu gösterir. Neticede, Türkçe *çoçka* sözcüğünün genel olarak "domuz yavrusu" anlamına geldiği doğrudur. Bununla birlikte, aynı sözcüğün Karay Türkçesindeki yansıması olan *çoçha* biçimi ise "genç adam, genç" anlamındadır (KRP: 631). Söz konusu sözcük gerçekten, sözgelimi, Karaçay Türkçesindeki *çoçha* "domuz yavrusu" (KW: 98) anlamından ayrılmış olabilir mi? Bunun yanında, Azerbaycan Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında da (İzmir, Amasya) *çoçka* sözcüğü tam olarak "bebek, çocuk" anlamlarına gelir (DS: 1034). Öte yandan, Osmanlı Türkçesindeki *çocuk* "çocuk" ve Çağatay Türkçesindeki *çoçuk* "domuz yavrusu" sözcükleri muhtemelen tamamen ilişkisiz olamazlar. Bu örnekler hem "domuz yavrusu" hem de "çocuk" anlamlarının bir ve aynı sözcük ailesinde (hatta bir ve aynı sözcükte) bir birleşim göstermesinin kolaylıkla mümkün olduğunu göstermesi bakımından yeterli olacaktır. Bu tanıklar ve anlam gelişmeleri aynı zamanda Adamović'in itirazının temelsiz olduğunu da göstermektedir.

¹ Adamović, yeniden tasarlanmış biçimler için yıldız işareti kullanmamıştır. Oysaki bunlardan sadece *çocuk* ve *çağa* sözcükleri tanımlanabilen gerçek sözcüklerdir. Bu arada, <w> işareti burada muhtemelen dudaksıl bir <v> ünsüzünü temsil etmektedir.

Standart Türkiye Türkçesindeki *çocuk*, Anadolu ağızlarındaki *çacuk* ya da bunların Türk ağızlarındaki iyelik biçimlerinin ön vurgulu olabilmesi eski bir büzülme uzunlukları (vormalige Kontraktionslänge) durumuna işaret etmez, çünkü;

- Türkçede büzülme uzunluklarına örnek olabilecek birçok sözcük vardır. Bununla birlikte, bu durum asla vurguyu etkilemez.
- Ön vurgu, Türkçede seslenme tonlaması sonucunda da ortaya çıkabilir. Bu bakımdan, ön vurgu geniş bir metin bağlamı olmaksızın sadece sözlüksel bir madde temelinde belirlenemez.
- Türkçede ön vurgu oldukça sık bir şekilde *'hala*, *'teyze* gibi akrabalık sözcüklerinde görülür ve *çocuk* sözcüğü de elbette anlambilim açısından buraya dahildir. Dolayısıyla *çocuk* sözcüğündeki vurgu, kimi ağızlarda bu gruptaki diğer sözcüklere örnekseme yoluyla değişmiş olabilir.

Adamović'in sözcüğün ses ve biçim bilgisel gelişim zinciri ile ilgili olarak önerdiği *çocuk* < *çağa* gelişimi de kolaylıkla kabul edilebilecek türden bir gelişim değildir. Öte yandan, aynı sözcük ailesine aday sözcükler gibi görünmelerine rağmen ÖzbTü. *çoçag* "penis (sadece çocuklar için)" (UAT: 183); AAğ. (Artvin) *çucuk* "civciv" (DS: 1023), AAğ. (Hakkâri) *cūçik* "serçe" (DS: 1023) gibi kimi tanıklar da Adamović'in çalışmasında atlanmıştır. Elbette bütün bu sözcükleri *çağa* "çocuk" sözcüğünden türetmek ya da bunlardan hiçbirinin kökenbilim açısından *çocuk* sözcüğü ile ilişkili olmadıklarını göstermek kolay bir iş olmayacaktır. Fakat bundan da kötüsü, Adamović, ilk olarak Eski Türkçede topluluk anlamı ile tanıklanan daha sonra Standart Türkiye Türkçesinde *çocuk* sözcüğü ile birleşerek *çoluk çocuk* şeklinde bir ikilime oluşturan ETü. *çoluk* "aile, çocuklar, uşak ve hizmetçiler" (Ajdarov 1971: 365) gibi önemli bir sözcükten ise hiç söz etmemektedir. Bu söz grubu, bir ve aynı sözcüğün iki ses varyantının birleşiminden oluşan Standart Türkiye Türkçesindeki *delik deşik* ikilimesine oldukça benzemektedir. Acaba STTü. *delik deşik* ikilemesindeki bu durum, STTü. *çoluk çocuk* ikilemesi için de düşünülebilir mi? Şayet *çoluk çocuk* ikilemesinde yer alan *çocuk* sözcüğündeki söz içi -c- ünsüzü, beklenen biçim olan **çoşuk* (*deşik* sözcüğündeki gibi) yerine kullanılmış ise, bu biçim, ek bir açıklamayı gerektirmektedir.

Adamović'in yazısında *çocuk* sözcüğünün gelişim zinciri ile ilişkili olarak ortaya çıkan dördüncü sorun ise **ağ* > **aw* > **o^w* > **ō* > *o* gelişimidir. Osmanlı Türkçesinin dil tarihinde *ğ* > *v* ve *v* > *ğ* şeklinde ünsüz değişim örneklerinin varlığı bilinmektedir. Bununla birlikte, bu ünsüz değişimleri bir eğilimden başka bir şey değildir. Dolayısıyla istisnasız ses kanunları şeklinde bir gelişim konumunda

YENİDEN TÜRKÇE *çocuk* SÖZCÜĞÜNÜN KÖKENİ ÜZERİNE

değildirler. Bu tür bir değişimde ğ varyantları sıklıkla v alternatifleri ile ortaya çıkar bununla birlikte, hiçbir zaman -o- ~ -ö- varyantlarına gelişmezler². İki örnek:

• OsmTü. *düvlek* (14. yy) "küçük ya da olgunlaşmamış kavun" (DKK) = *düglek* ~ *düylek* (16. yy) (GHP: 281, 282);

• OsmTü. *üveyik* (1668) "üveyik" (TSU: 203) = *ögeyik* (1680) (Men.: 535) = *ögeyik* ~ *öveyik* (1838) (Hind.: 84b) = STTü. *üveyik*

Bu örneklerin aksine (ki bunların hepsi filolojik kaynaklarda tanıklanmaktadır) sözü edilen **çağcık* biçiminin -w- varyantları Osmanlı Türkçesi kaynaklarında tanıklanamamaktadır. Diğer yandan, *düvlek* ve *üveyik* sözcükleri Adamoviç'in **çağ(a)cık* biçiminin aksine hiçbir zaman bir o~ö varyantı (*çocuk* sözcüğünde olduğu gibi) biçiminde ortaya çıkmaz. Özetleyecek olursak:

		<i>*çağ(a)cık, *çawcık</i>	<i>düglek, düvlek</i>
1.	-g- varyantı	tanıklanmamış	tanıklanmış
2.	-v- varyantı	tanıklanmamış	tanıklanmış
3.	-o- varyantı	tanıklanmış	tanıklanmamış

Kolaylıkla görüleceği üzere, ileri sürülen farazi bir *çağacık* > *çocuk* gelişimi tanıklanan g > v geçişiyle pek az ortak yöne sahiptir. Dolayısı ile bu tür bir gelişim bir kerelik ortaya çıkan ve sadece bir sözcük için (*çocuk*) geçerli olan bir gelişimdir.

Şimdi, tartışmakta olduğumuz köken denemesi ile ilgili bir başka soruna geçelim. Standart Türkiye Türkçesinde *çocuk*, Anadolu ağızlarında ise *çacuk* sözcüklerine sahip olduğumuz daha önce ifade edilmişti. Fakat, yuvarlak ek ünlüsü -u- nun kök ünlüsünün yuvarlaklaşması sonucunda (ço- < *çağ-) ortaya çıktığını ileri süren Adamoviç'in gelişim zincirinde, Anadolu ağızlarında geçen *çacuk* biçimi hiçbir şekilde geçmemektedir.

Diğer bir deyişle, varsayımımıza göre üçü de "*çocuk*" anlamına gelen gerçekte *çağa*, *çacuk* ve *çocuk* biçiminde üç temel biçime sahibiz. Adamoviç ise, *çağa* sözcüğünü *çocuk* sözcüğü ile ilişkilendirmek için *çacuk* ve -daha da kötüsü- *çoluk* "çocuklar", *çucuk* "civciv" ve *cüçik* "serçe" sözcüklerini dışarıda bırakarak göreceli

² Türkiye Türkçesinde *çağanoz*, *tavuk* vb. içinde -ağ- ve -av- ses gruplarını barındıran birçok sözcük vardır. Fakat bu sözcükler hiçbir zaman -o- varyantları ile ortaya çıkmazlar (*tavuk* ve *çağanoz* sözcüklerinden **tok* ve **çonoz* biçimleri gelişmemektedir). Hatta içinde bir dudak ünlüsü barındıran *boğa*, *Boğacık* (Çorum İli'nin bir köyü) gibi sözcüklerin de -o- varyantlı **bo*, **Bocuk* biçimleri yoktur.

olarak daha uzun bir tanımlanmamış varyantlar zinciri (beş zincirden oluşan) oluşturmaktadır.

Bunun dışında, Adamović'in tespitleri zaman zaman birbirleri ile çelişmektedir. Her ikisi de aynı makalenin aynı sayfasında geçen şu iki ifadeye dikkatinizi çekmek istiyorum:

ğ'nin w'ye dönüştüğü ağızlarda *çova*, *çoa*, *çoğa*, *çoğ* gibi dudaksız ünlü kaynaşmaları görülmektedir [...] Kaynaşmalardan biri *-cuk* küçültme ekiyle birlikte *çocuk* "çocuk" sözcüğünü vermektedir.

Çocuk "çocuk" sözcüğünün fonetik gelişimi prensipte şöyle tasavvur edilebilir: *çağacak* → *çağcık* → *çawcık* → *ço^wcuk* → *çōcuk* → *çocuk* (Ad.: 11)

Bu alıntının ilk bölümü, *çocuk* sözcüğü için **çova+cuk* (ve benzeri) biçiminde bir köken teklif etmektedir. Alıntının son bölümü (ilk bölümden hemen sonraki) ise, aynı sözcük için **çağa* şeklinde bir kökün küçültme eki almış **çağacak* biçimini teklif etmektedir. Bu varsayımsal biçimlerin hiçbiri *çacuk* ya da *çoluk* biçimlerini açıklamamaktadır.

Bunun yanında, *çoğa* ve *çoğ* ses varyantlarının varlığı, alıntının son bölümünde ileri sürülen aksine *ğ > w* ses değişimi olmaksızın da yuvarlak kök ünlüsünün ortaya çıkabileceğini göstermektedir.

Yine de, bu sözcük ailesinin gelişiminde *çağa* biçimini kullanma fikri bizce makul ve göz önünde bulundurmaya değer görünmektedir. Çünkü bu biçim neden söz konusu sözcük ailesinin bazı üyelerinin kök hecede hakim olan *o* (ya da *u*) yerine bir *a* ünlüsüne sahip olduğu sorusunu açıklamada muhtemelen en iyi çözümü sunacaktır.

Bu bilgiler ışığında bir gelişim taslağı deneyecek olursak³;

[A] Türetimsel kök "küçük, ufak, genç" anlamına gelen Ana Türkçe **çōl'* kökü idi.

[B] Zaman içerisinde söz konusu varsayımsal kökün iki farklı ses varyantı ortaya çıkmıştır: **çōş⁴* ve *çōr* (ya da *çōr'*?).

[C] Daha sonraki aşamada **ç-ş > *ç-ç* benzeşmesi⁵ sonucu **çōç* varyantı ortaya çıkmıştır. Bu biçim, bugün Anadolu ağızlarında *çoçet-* ~ *çoçka-* ~ *çoçli-*

³ Özel evrelerle ilgili yorumlar için aşağı bkz.

⁴ Verilerin sigmatizm (**l' > ş*) ve lambdaizm (**r' > z*) açısından yorumlanma sorunu bu makale bağlamında önem taşımamaktadır.

⁵ Yukarıda STTü. *delik değişik* ikilimesinde geçen *değişik* sözcüğünde bu tür bir benzeşme için aynı koşullar bulunmamaktaydı.

YENİDEN TÜRKÇE *çocuk* SÖZCÜĞÜNÜN KÖKENİ ÜZERİNE

(Artvin) "çocuk emeklemek, sürünmek, yürümeye çabalamak" (DS:1256) fiillerinde kendisini göstermektedir.

[D] *çōç biçiminin kimi yansımalarında (örn. *çoç*, *çoş*, *çuç*, *çuş*) iki ince ünsüz ortasındaki kalın ünlü, düzensiz bir şekilde incelmıştır AAğ. *çöcüük* "enfant, fils" (Balkan ağz.) (Kakuk 1972: 204; Hazai 1960: 187, 218); AAğ. *çüçüük* "meyve ve sebzelerin en küçüğü" (DS: 1024).⁶

[E] *çōç kökününün türevlerinden biri olan *çocuk*, Anadolu ağızlarındaki *çağa* biçimi ile birleşmek suretiyle Anadolu ağızlarındaki bozulmuş *çacuk* biçiminin oluşmasına yol açmıştır.

Şimdi, A ve B evreleri bazı ek açıklamaları gerektirmektedir:

Ek [A]:

• *çōl' sözcüğündeki ünlü uzunluğu, Oğuz Türkçesindeki ünlüler arasındaki ünsüz ötümlüleşmesi kuralıyla anlaşılır: *çocuk* < *çōçuk (<*çōç < *çōş < *çōl').

• Yeniden tasarlanmış *'küçük, ufak, genç' anlamı oldukça farklı anlamlara gelen birçok modern anlamla iyi bir şekilde uyuşmaktadır: örn. MKaşgarî *çoçuk* "emme yaşındaki domuz yavrusu" (DLT: 94); AAğ. *çucuk* "civciv" ~ *cüçik* "serçe" (yukarı bkz.); ÖzbTü. *çoçağ* "penis (sadece çocuklar için)" (yukarı bkz.); TuvTü. *şōlug* "çok değil, gerçek değil" (TvR: 578) ~ *şōluk* (*şōluk değil ?) "küçük, ufak" (TvR: 577). Ayrıca AAğ. *coş* "genç" (Ankara) (DS: 1003).

Ek [B]:

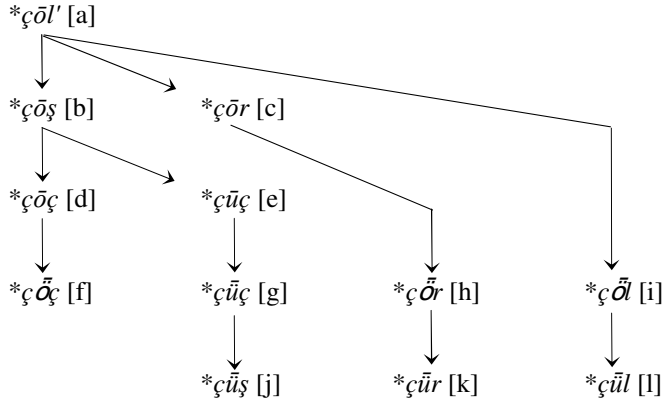
• *çōş < *çōl' biçiminin ortaya çıkması sigmatizm yansıması şeklinde kolaylıkla açıklanabilir. Öte yandan *çōr (?*çōr') sözcüğünün ortaya çıkması ise belirsiz kalmaktadır. Acaba bu *çōr biçimi hissi bir varyasyonu mu yansıtmaktadır? Ne de olsa elimizde "küçük" anlamına gelen *çor* (< *çōr) ile ilgili örneklerimiz bulunmaktadır: krş. AAğ. *çor çöp* "ufak tefek çöp, kırıntı" (Amasya) (DS: 1271). Ayrıca krş. OsmTü. *çor çöp* [!; = çöp?] "(ağaç) talaş, çalı" ve OsmTü. *çordan çoptan* [!; = çöpten?] *olan ev* "çalıdan çırpıdan yapılmış kulübe, ahşap kulübe / (İtalyanca) baracca di frache e spine" (Men I: 1674). Yukarıda geçen Osmanlıca ibarenin hem biçim yapısı hem de İtalyanca çevirisi *çor* sözcüğünün yaklaşık olarak "dal, küçük dal, çer çöp" anlamını öne çıkarıyor. Muhtemelen Kıpçak Türkçesindeki *çor* "hastalık" ve *çorlu* "hasta" sözcükleri de bu söz ailesine aittir (bkz. Caferoğlu 1931: 42, 46).

• Bunun yanında söz konusu *çōr biçimi, *çocuk* sözcüğünü, Orhun Türkçesinde *çoçuk* şeklinde başka biçimbilgisel varyanta sahip olan *çor-çur* ünvanı

⁶ Aslına bakılırsa *çōl' sözcüğünün de ince biçimler türetmesi örn. OsmTü. *çölpe* "zayıf, güçsüz" (Rwb III: 2044) ayrıca Ana Türkçe *l' ses biriminin ince sesletimine de işaret etmektedir.

ile ilişkilendirmemize de imkân sağlamaktadır. Biz bu ünvana daha önceki bir çalışmamızda asli olarak "daha genç, ufaklık" anlamını atfetmiştik (St.: 85).

Söz konusu kökün ses varyantlarının gelişimi aşağıdaki gibi görünmektedir:

Kökün yansıma örnekleri:

[a] AAğ. *çol çocux* (Kars) "çoluk çocuk" (DS: 1271); OrhTü. *çoluk* "aile, çocuklar, hizmetçiler" (Ajdarov 1971: 365).

[b] AAğ. *çoşka* (Adana, İçel) "domuz yavrusu" (DS: 1274).

[c] KıpçTü. *çor* "hastalık" ~ *çorlu* "hasta" (Caferoğlu 1931: 42, 46); AAğ. *çor çöp* (Amasya) "ufak tefek çöp, kırıntı" (DS: 1271).

[d] STTü. *çocuk* "çocuk"; AzTü. ve AAğ. *çoşka* (İzmir, Amasya) "bebek, çocuk" (DS: 1034); AAğ. *çoçet-* ~ *çoşka-* ~ *çoçli-* (Artvin) "çocuk emeklemek, sürünmek, yürümeye çabalamak" (DS: 1256).

[e] AAğ. *cüçik* (Hakkâri) "serçe" (DS: 1023).

[f] AAğ. *çöçe* (İstanbul) "kümes hayvanlarının yavrusu, civciv" (DS: 1023); *çöçük* (Isparta) "küçük çocuk" (ADM I: 162).

[g] AAğ. *çüçük* (Afyonkarahisar) ~ *çüçük* (İçel) "meyve ve sebzelerin en küçüğü" (DS: 1024) = *cüçük* (Maraş, Niğde) "küçük, körpe" (DS: 1021) ~ (Sivas) "serçe" (DS: 1021) ~ (Gaziantep) "ufak boylu kuş" (AD II: 36) ~ (Burdur, Edirne) "tomurcuk" (DS: 1023) ~ (Denizli, İzmir) "filiz, çil" (DS: 1023) ~ (Ordu, Giresun) "meyve ve sebzelerin en küçüğü" (DS: 1023); *cüçü* (Denizli, Sivas) "kısa boylu, cüce" ~ (Kars) "böcek" ~ (Sinop) "küçük cins darı" (DS: 1021); OsmTü. *cüce* (1603) "cüce, bodur" (MThP II: 103).

YENİDEN TÜRKÇE *çocuk* SÖZCÜĞÜNÜN KÖKENİ ÜZERİNE

[h] AAğ. *çörü* (Çorum, Maraş) ~ *çörüş* (Bolu) ~ *çörüşük* (Çorum) "hastalıklı, dertli, illetli" (DS: 1272).

[i] OsmTü. *çölpe* "zayıf, güçsüz" (RWb III: 2044).

[j] OsmTü. *cüje* (14. - 15. yy) "civciv, yavru" (TS: 780).

[k] AAğ. *cürük* (İstanbul, Zonguldak) "kuş yavrusu" (DS: 1023).

[l] AAğ. *cülik* (Uşak, Çorum, Adana, İçel) "kümes hayvanlarının yavrusu, civciv" (DS: 1023).

Gerek 1985 yılındaki çalışmamızda gerekse eldeki çalışmamızda muhtemel bütün sözlüksel malzemeyi biraraya getirememize ve yukarıdaki şemada yer alan kimi unsurların diğerlerine göre daha az kesin olmasına rağmen yine de topladığımız malzeme ışığında birtakım problemleri ortaya koymamız mümkündür:

- Bazı gruplardaki yansımalar, diğer gruplardaki yansımalarla göre daha az sıklıkta tanıklanmaktadır örn. [i], [j], [k], [l]. Bu durum, elimizdeki yetersiz sözcük varlığı, belli bir ses varyantının sınırlı coğrafi çeşitliliği ([k] ve [l] grupları) ya da bazı eklerin düşük üretimliliği ([i] grubu) gibi diğer nedenlerle mi açıklanmalıdır?

- **çöl'* > *çör değişimi ne dereceye kadar gerçekçidir?

- Anadolu ağızlarındaki *çala* (İstanbul) "bebek, çocuk" (DS: 1033) biçimi, Anadolu ağızlarında tanıklanan *çağa* "çocuk" sözcüğünün **çöl'* sözcüğünün yansımalarından birisiyle karışmasından mı ortaya çıkmıştır? Ya da söz konusu *çala* sözcüğü "çocuk" anlamına gelen Türkçe *bala* sözcüğü ile mi karışmıştır?

- Türkçe belirli müştaklar ve bunların ses varyantlarıyla ilişkili coğrafi dil sınırlarını belirli bölgelerle belirlemek mümkün müdür?

- Yukarıda listelenen ses varyantları, acaba Türkçe *çocuk* sözcüğünün kökeninin Türkçe dışındaki bir dilde daha kolay bulunabileceğini mi akla getiriyor?

Hiç şüphesiz bu sözcük ailesi dikkatimizi çekmeye devam edecektir ve muhtemelen gelecekte bir başka tartışmanın konusu olacaktır.

Kaynaklar

Ad. =Adamović 2008

St. =Stachowski 1985

AD =KOŞAY, H., O. AYDIN (1952), *Anadilden Derlemeler*, Ankara.

ADM= Caferoğlu, A.(1940), *Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I*, İstanbul.

DKK =Ergin, M. (ed.) (1964), *Dede Korkut Kitabı*, Ankara.

Marek STACHOWSKI

- DLT =DANKOFF R., J. KELLY (ed.) (1985), *Maǧmūd al-Kāšǧarī – Compendium of the Turkic dialects (Dīwān Luyāt at-Turk)*, vol. III, Cambridge (Mass.) 1985.
- DS =*Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, (1968), vol. III, Ankara.
- GHP =YILDIZ, M. (1993), *Ğazavat-ı Ğayreddēn Paşa (MS 2639 Universitätsbibliothek İstanbul). Kommentierte Edition mit deutscher Zusammenfassung*, Aachen.
- Hind. = HINDOGLU, A.(1838), *Dictionnaire abrégé turc-français*, Vienne.
- KRP =BASKAKOV N. A., S. M. SZAPSZAŁ, A. ZAJĄCZKOWSKI (1974), *Karaimsko-russko-pol'skij slovař*, Moskva.
- KW =PRÖHLE, W. (1909), "Karatschajisches Wörterverzeichnis", *Keleti Szemle* 10.
- Men. =MENINSKI à Mesgnien, F. (1680), *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae*, Viennæ 1680 [2nd edition: ed. by M. Ölmez / S. Stachowski, İstanbul 2000].
- MThP = MEGISER, H. (1603), *Thesaurus polyglottus*, Francofurti ad Moenum.
- RWb =RADLOFF, W. (1893), *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, St. Petersburg.
- TS =*Tarama Sözlüğü*, (1965), vol. II, Ankara.
- TSU =NÉMETH, J. (1970), *Die türkische Sprache in Ungarn im siebzehnten Jahrhundert*, Budapest.
- TvR =TENISHEV, È. R. (1968), *Tuvinsko-russkij slovař*, Moskva.
- UAT =JARRING, G. (1938), *Uzbek texts from Afghan Turkestan*, Lund – Leipzig.
- ADAMOVIĆ, M. (2008) "Heisst türkisch *çocuk* wirklich 'Ferkel'?", *Türkbilig* 15: 3-7 [and the Turkish translation: Türkçedeki *çocuk* sözü gerçekten 'domuz yavrusu' mu demek? – *Türkbilig* 15: 8-12].
- AJDAROV, G. (1971), *Jazyk orchonskich pamjatnikov drevnetjurskoj pišmennosti VIII veka*, Alma Ata.
- CAFEROĞLU, A. (ed.) (1931), *Abû-Hayyân – Kitâb al-İdrâk li lisân al-Atrâk*, İstanbul.
- HAZAI, G. (1960), "Textes turcs du Rhodope", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 10: 185-229.
- KAKUK, S. (1972), "Le dialecte turc d'Ohrid en Macédoine", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 26: 227-283.
- STACHOWSKI, M. (1985), "Türkisch *çocuk* 'Kind'", *Ural-Altäische Jahrbücher/Ural-Altai Yearbook* 57: 79-88.